

לחשוב מהחשבה לעשיה

דברי אגדה
הלכה למעשה
משכבד מנחם סרביטניק של האגדה
הבידור מילד שמואל שליט"א

כאילו הוא יצא ממצרים

ביאור הש"ך עה"ת – שכל אחד היה כגופו במצרים

הדרך השלישית היא שיטת הש"ך על התורה (לאחד מגורי האר"י, פרשת שמות), שכתב: "כשגזר הקב"ה 'כי גר יהיה זרעך', גזר כן על כל זרעו של אברהם עד סוף העולם, וכדי שלא יהיה תרעומת לאותם שנשתעבדו לומר: 'זרעך אמרת, כל הדורות הם זרעו, ולמה אנו ולא אחרים' - לזה היו יולדות ששים או שש מאות (שמר"א א, ח), לסבול עול הגירות שנגזר על זרעו של אברהם, ומסתלקים קמא קמא, יש מהם שסבלו מעט, ויש מהם שראו גלות ונסתלקו, ואלו הן הדורות שסובלים עולו של פרס, ובפרט דוד אחרון שסובלין חבלו של משיח הם היו ראשונים בהסתלקותם, כי היו יולדות בכל יום, וכולם לא יצאו אלא נסתלקו, ולזה אמר 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם', לא פירש באיזו ארץ, לרמוז על כל הדורות, וכל הגלויות סיבתם גלות מצרים. וזה רמזו ז"ל כשאמר 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא'."

נמצא לשיטתו שכל אדם מישראל בכל הדורות היה בפועל במצרים אף בבחינת הגוף ויצא משם, אלא שחלקם 'יצאו' מיד לאחר לידתם, חלקם ברבות הימים, ויתרם יצאו בליציאת מצרים'.

וכל אלו שלא סבלו בגלות מצרים כראוי, השלימו זאת בגלויות אחר כך, וביותר אלו החיים בדורו של משיח, שהם לא סבלו במצרים כלל, אלא נולדו ומתו, ועל כן הם סובלים עתה את כל הסבל הראוי להם, וכל זאת כדי שיהיו כל ישראל סובלים בשווה.

לשיטתו הכוונה באומרו "כאילו יצאנו בעצמנו ממצרים", היא כפשוטו, כיון שכולם היו במצרים אף בגופם ויצאו משם.

יצא 'עתה' משעבוד מצרים

אחר שנתבאר הגדר הראשון שכולנו ממש היינו משועבדים למצרים, עלינו לבאר את הגדר השני שכתב הרמב"ם - לראות עצמו כאילו יצא "עתה" ממצרים.

ביאור הדברים, על פי מה שכתב הרמח"ל (דור ה' ח"ד) שבכל שנה בהגיע זמן המועד - מאירה ההארה שהיתה בו בעבר. ויש לחקור, האם פירוש הדברים שההארה חוזרת ומאירה בכל שנה, או שנשמת האדם חוזרת למעמד ההוא, ומחמת כן זוכה ממילא להארה הקיימת בעת ההיא.

פתיחה – המחשבה וחלקיה

אמרו במשנה (פסחים קטז:): בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות יג ח) 'וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם'. וכן אומרים בהגדה: "לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר (דברים ו, כג) 'ואותנו הוציא משם'."

וכתב הרמב"ם (הר"ם פ"ז ה"ו): "כל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים, שנאמר 'ואותנו הוציא משם', ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה 'וזכרת כי עבד היית', כלומר, כאילו אתה בעצמך היית עבד, ויצאת לחירות, ונפדית'."

מדקדוק לשון הרמב"ם עולה, ששלשה חלקים נאמרו במצוה זו: הראשון - שצריך להראות כאילו "הוא עצמו" יצא ממצרים, ולא רק אבותיו; השני - שצריך להראות כאילו יצא "עתה" ממצרים, ולא רק כמציעין מה שאירע לו לפני אלפי שנים; והשלישי - שצריך לראות ולזכור שלשה דברים, שהיה 'עבד', לזכור את 'מעשה היציאה', ושהתוצאה של היציאה היא שעתה הוא 'פדוי'.

כאילו 'הוא עצמו' יצא ממצרים

החלק הראשון - שיראה כאילו "הוא עצמו" יצא ממצרים, צריך ביאור, שהרי לכאורה אנו לא היינו במצרים באותה שעה, ואם כן כיצד ניתן לצוות את האדם שיראה כאילו הוא עצמו נגאל, וכי יהיה דובר שקר חס ושלום בהגדתו. ועוד קשה, מדוע לא מספיק להזכיר את היציאת מצרים של אבותיו.

על כרחק צריך לומר, שבאמת כל אדם מישראל בכל הדורות יצא בפועל ממצרים, ועל כן חובת האמת מחייבתו לראות שגם הוא יצא ממצרים ולא רק אבותיו. ומצינו שלשה מהלכים בביאור הענין:

ביאור המהר"ל – ש'כלל ישראל' היו במצרים

הדרך הראשונה היא שיטת המהר"ל (גבורות ה' פס"ו), שכתב: "פירוש דבר זה, שהקב"ה גאל את ישראל 'בכללות' שלהם, ולפיכך היתה הגאולה לבנים כמו לאבות, כי הקב"ה היה רוצה לגאול את ישראל בכלל, ושם ישראל בשווה על כל ישראל, ולפיכך אף אותנו גאל עמהם, ולפיכך יראה כל אדם עצמו כאילו הוא יצא ממצרים'."

פירוש דבריו: אף שישיראל נחלקים ליחידים רבים, אבל שורשם אחד, ושורש זה נקרא בשם 'כנסת ישראל', וכמו שכתב האלשיך (דברים כט, ט) "שכל ישראל נקראים 'גוי אחד' ו'נפש אחד', וכמו שכתוב שבעים 'נפש', שהוא להיות משורש הקדושה שהיא אחדות שלימה, ועל כן ישראל ערבים זה לזה, וכל איש ואיש מישראל כאבר אחד מגוף שלם, וכל כללות ישראל כגוף אחד

מקובץ מאברים רבים, ונפשותם כנפש אחד המחיה את כולם יחד'."

לפי זה מפרש המהר"ל, שגלות מצרים, מלבד היותה גלות ושעבוד של הפרטים שחיו באותו זמן, היתה גם גלות של 'כלל ישראל', ועל כן, גם הגאולה, מלבד היותה גאולת הפרטים הללו, היתה גם גאולה 'כלל ישראל'. מעתה, כיון שכל יהודי שייך לכלל ישראל, לכן נחשב שאף הוא עצמו נגאל בשורשו ממצרים.

ביאור החיי אדם – שכולם היו בבחינת הנפש במצרים

הדרך השנייה היא שיטת החיי אדם (הגדת תולדות אדם), שכתב: "שכל הנשמות היו נבלעים בקליפת מצרים, ועל כן אנו אומרים אשר גאלנו'."

ביאור דבריו, שכמו שמצינו בקבלת התורה, שאף שבטופים עמדו בתחתית ההר רק שישים ריבוא מישראל, מכל מקום נשמות כל ישראל לדורותיהם היו במתן תורה (תנחומא דברים כט, יד; זוה"ק ח"א צ"ג), כך גם בגאולת מצרים, אמנם בגופים נגאלו רק שישים ריבוא, אבל בנפש נגאלו כל ישראל.

ועל דרך זו כתב רבינו אברהם בן הגר"א (הגדת גאולת אברהם): "שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים - על מנת לקבל התורה'."

נמצא לשיטתו, שמה שאמרו חכמים שחייב אדם לראות כאילו "הוא עצמו" יצא ממצרים, הוא מצד בחינת הנפש הפרטית שלו שהיתה בלועה גם היא בקליפת מצרים, ונגאלה בעת יציאת מצרים.

והנה בענין יציאת מצרים אי אפשר לומר כצד הראשון אלא לענין ההארה, אבל לענין הרגשת העבדות והיציאה אי אפשר לומר שבכל שנה הוא 'עובד' ו'יוצא', שהרי במציאות אינו כן, ועל כרחק הכוונה היא שבאותה שעה האדם חוזר בהרגשתו לשעות אלו, שעת העבודה, שעת מעשה היציאה, וגם שעת החירות.

ועל כן אין המדובר רק בהרגשה פרטית על יציאתו ממצרים, אלא כשמכוון כראוי הריהו יוצא יחד עם כל קהל עדת ישראל היוצאים ביד רמה, ומשה רבינו בראשם. והטעם שהוצרכנו לזה, ולא די שנזכור את היציאה שייצאנו בעצמנו לפני אלפי שנים, היא משום שכל עבודת ה' מושתתת על ענין החידוש, וכמו שמיצאו לענין לימוד התורה שאמרו "בכל עת יהיו בעיניך כחדשים" - שלא יהיו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישנה, אלא כפרוזדגמא חדשה שהכל רצים לקראתה" (ילקוט יתרו ר"א), והיינו שבכל יום מתחדש מעמד הר סיני (וראה כלי יקר ויקרא כה, טז).

וכמו כן, יציאת מצרים שהיא שורש כל העבודה, שהרי בה יצאנו מעבדות לעובדי עבודה זרה, וקבלנו עלינו עבדות ה' יתברך, כדכתיב (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על הקר ה'". מוכרח שתתחדש בכל שנה מחדש.

העבדות היציאה והחירות

כיון שנתייבנו בהרגשה זו - "לראות עצמו כאילו יצא עתה ממצרים", מוכח שהקב"ה טבע בנפש היהודית את האפשרות לחזור בזמן אל אותו מאורע ולהרגיש שוב כיצד הוא מתרחש.

מענה עלינו לעסוק בחלק השלישי שכתב הרמב"ם, ולבאר כיצד זוכה האדם להרגיש את שלשת חלקי המאורע: העבדות, היציאה, והחירות.

החלק הראשון - העבדות: שני חלקים כלולים בעבדות, הנוף, והנפש. ועל כך אומרים בהגדה "עבדים היינו לפרעה במצרים", ולא אומרים רק "עבדים היינו". כי "לפרעה" (ראש תנאים, ורישא דספרא אחרא, ראה 'עוד יוסף ח' בשלה) רומז לעבדות בנפש, ו"במצרים" רומז לעבדות בגוף, שעבדנו שם בפרך.

ויש להתבונן, מדוע יש ענין לזכור ולהרגיש את העבדות, והרי בדרך כלל מי שעברה עליו תקופה קשה משתדל להשכיח אותה ולא להזכירה לעצמו מידי שנה, ואם כן, מדוע לא מספיק לזכור את הגאולה בלבד.

אמנם, כבר אמרו חכמים שאין האור ניכר אלא מתוך החושך, "לית נהורא אלא מגו חשוכא" (זוה"ק ח"ב קפ"ד), ולכן, כדי להרגיש במתיקות הגאולה כראוי, מוכרחים להרגיש קודם את העבדות ועומק החושך שהיה בה.

סיבה נוספת ישנה לזכירת העבדות, היות שהיא הביאה לכלל ישראל תועלת בכך שזיכרה והכשירה אותם למלאכת שמים. ויש בכך לימוד גדול גם על כל הייסורים העוברים עלינו בכל דור ודור, שתועלתם רבה וחשובה.

החלק השני - מעשה היציאה: יש להבין מהו התוכן של זכירת 'מעשה היציאה' בפרטות, והרי כבר

זוכרים את התוצאה הסופית - שנעשינו בני חורין, ואם כן, מדוע יש ענין לזכור גם את האופן המדויק של 'מעשה היציאה'.

ונראה שיש בכך כוונה להלל ולשבח, כי על אופן היציאה ממצרים במכילתא (פסח טז) שהקב"ה הוציא את ישראל ב'חודש האביב' חודש שכשר לצאת בו, בלא חמה קשה, ובלא גשמים, וכדכתיב (תהלים סה, ז) "מוציא אֲסִירִים בְּכוֹשֶׁרוֹת", בחודש כשר לצאת לדרכים (ועל דרך המבואר ביוסף שירד למצרים בשיירה נושאת בשמים, רש"י בראשית לו, כה).

ואף שאדם הוצא מעבדות לא איכפת לו איך יוצא ובלבד שייצא, מכל מקום הקב"ה הוציא בזמן הגון ונאה, ובני ישראל לא ברחו ממצרים אלא יצאו ביד רמה (שמות יד, ט), ראה מדרש שהביא הפרשת דרכים דרך מצרים ה', ועל כך יש הודאה מיוחדת בזכירת 'מעשה היציאה', שנעשתה בחן ובחסד וברחמים בידי מלך עולם.

החלק השלישי - החירות: יש לעיין מה טבעה של חירות זו, והרי הקב"ה נטל את ישראל להיות עבדיו שלו, כמו שנאמר (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על הקר ה'". ואמרו בעבד הנרצע 'אחון ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים'. ואם כן נמצא שישראל רק החליפו את העבדות לפרעה בעבדות לה', והיכן היא החירות.

ביאור הדבר, על פי מה שאמרו במשנה (אבות פ"ו מ"ב) "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה", והיינו, שהמושג 'חירות' אין פירושו שהאדם עושה ככל העולה על רוחו, אלא שעושה מה שצריך ומשלים עצמו.

ובאמת, כבר העיד איוב (ה, ז) "אֲדָם לְעַמֶּל יוֹלֵד", ובהכרח יהיה האדם עבד, רק בידו לבחור האם יהיה עבד לה' ויעמול בתורה (סנהדרין צ"ט), או עבד לעבדי הזמן, כדאיתא בזהר (ח"ג קג) "מאן דאפיק גרמיה מצלא דמיהמנותא - אתחזי למהוי עבד לעבדי עבדין". וכתב רבי יהודה הלוי בשירו 'עבדי הזמן עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבדו חפשי'.

קיום ענין כאילו יצא ממצרים - בדיבור ובמעשה

קיום הענין של 'לראות כאילו יצא ממצרים' נעשה בליל הסדר בשני דרכים: בדיבור ובעשיה. בדיבור - סיפור יציאת מצרים ואמירת הלל, ובמעשה - שתיית ארבע כוסות, אכילת מצה, ואכילת מרור.

ובכל אחד מחמשת הדברים הללו, 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', כנגד העבדות והיציאה לחירות, וכדלהלן:

בסיפור יציאת מצרים - מתחיל בגנות העבדות והעבודה זרה, ומסיים בשבח היציאה והחירות (פסחים קט"ז). כי עיקר ענינו של הסיפור הוא בהרצאת השתלשלות המאורעות מתחילה ועד סוף. [ועל שם כך נקרא ה'ספר' מלשון סיפור, משום שענינו כריכת דפים נפרדים בסדר מסויים מראשון ועד אחרון]. עוד כלול במילת 'סיפור' לשון 'ספיר' שהיא הארה, כלומר, שעל ידי הסיפור בסדר

הנכון, הדברים מאירים, ומראים כיצד מן העבדות הגיעו לחירות.

בהלל - מתחיל 'מקמי מעפר דל מאשפות ירים אביון', דאזיל נמי על בני ישראל ביציאת מצרים (פ' ההגדה לרשב"א, ולאבודרהם), ואחר כך משבח על הניסים 'בצאת ישראל ממצרים', כמו שכתב הגר"ז (מבית לוי קפ"ד) שהלל של ליל הסדר הוא מדין אמירת 'שירה' בעת שנאליים.

בשתיית ארבע כוסות - שתי הראשונות שותים בעת שקוראים בהגדה את גנאי העבדות, והוא בבחינת ודוגמת מה שנאמר (משלי לא, ו) "תִּגְנוּ שֶׁכֶר לְאוֹבֵד וַיֵּין לְמִרְיָ נֶפֶשׁ" (וראה שמ"ר ו, ה, ובאברבנאל בהגדת זבח פסח, ובא"ר ח"ב רנ"ו ששותים יין אדום זכר לשחיית התינוקות, ובט"ז תע"ב סק"ט). והשתים האחרונות כנגד הגאולה הגמורה (וראה פסחים קח.).

באכילת המצה - בתחילת ההגדה אומרים 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', ואם כן הוא זכרון לזמן העבדות (וראה רמב"ן דברים טז, ב, ש"ה פסחים ק"ג). מאידך בהמשך אומרים 'מצה זו על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמין', ואם כן הוא זכרון לשעת היציאה לגאולה.

באכילת מרור - מחד הוא זכר לזימרו את חייהם כלשון ההגדה, ומאידך כתב האור החיים הק' (שמות יב, ה) שטעם אכילתו הוא 'להראות באכילתו בחינה גדולה וחירות, שאין רשות אחרים עליהם, כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד, שבזה יערב לחין האוכל ויאכל בכל אות נפשו. גם בזה יזכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים'. סיום - זכרון העבדות היציאה והחירות לכל השנה.

כתב הרמב"ם (ח"מ פ"ח ה"ט): "בזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה". וכ"כ מהר"ל (גבורות ה' פס"א).

ונראה להוסיף, שהטעם שבעיני שיישאר טעם מצה בפיו, הוא כדי שיישאר הענין שהמצה מזכירה אף לשאר ימות השנה. [וכל כך החשיבו רבנן ענין זה של 'ישאר טעם מצה בפיו', עד שהפקיעו עבור כך את אפשרות קיום המצוה של אכילת כזיתים נוספים, לפי דעת הגר"א שיש מצוה בכל כזית]. וכיוצא בזה מבואר בשולחן ערוך (ס' תפ"א) שאסור לשנות אחרי ד' כוסות, ויש לומר שהוא גם כדי להשאיר טעם יין הגאולה בפיו.

אמנם בענין ההגדה הדברים הפוכים, ואדרבא, מצווים אנו להמשיך ולספר ביציאת מצרים כל אותו הלילה, כי בריבוי הסיפור אנו ממשיכים את אורו לכל השנה.

ולא רק באותו לילה, אלא במשך כל השנה כולה אנו שבים ומזכירים פעמים רבות את יציאת מצרים עם שלושת הפרטים הכלולים בה, זכרון העבדות - "זִכְרֹתָ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים ה, טו), וזכרון היציאה והחירות - "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיטֵל לָכֶם לְאֱלֹהִים" (במדבר טו, מא).

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ
הר"ר יוסף יעקב בהר"ר אריה ליב גולדשטוף זצ"ל
נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו

איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל במיטל גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועולה לא נמצא בשפתו

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com